
IOAN-AUREL POP, DE LA ROMANI LA ROMÂNII, PLEDOARIE PENTRU LATINITATE, BUCUREȘTI-CHIȘINĂU, LITERA, 2019, 368 p.

În contextul accesului nelimitat la o informație adesea necontrolată, cartea acad. Ioan-Aurel Pop este o sinteză scrisă cu autoritatea cercetătorului și a savantului a cărui operă științifică a primit recunoașterea celui mai înalt for academic din România. Chiar dacă autorul atenționează, în *Introducere*, că lucrarea „nu este un produs pur științific” (p. 11), deoarece se adresează înțelegerii unui public mai larg, utilitatea ei este dată de abordarea celei mai importante teme a istoriei și lingvisticii românești: etnogeneza românilor, pornind de la originea latină și de la păstrarea caracterului romanic al limbii lor.

Structurată în 43 de capitole, precedate de un *Argument* și urmate de *Concluzii*, cartea, adaptată lecturii cititorului modern, oferă suportul necesar pentru toate subiectele de discuție ce pot fi cuprinse în complexa temă a romanității românilor, văzută din perspectivă internă și externă: rolul latinității în istorie și în perioada contemporană, fundamentele culturale latine ale Europei, condițiile și desfășurarea procesului de romanizare, rădăcinile latine ale creștinismului românesc, epoca și aria de formare a poporului nostru, legăturile „permanente și organice” (p. 313) dintre aria dunăreano-carpatică și cea dunăreano-balcanică, păstrarea limbii în condițiile unui contact exclusiv cu populații aloglote, identitatea românească formată și conservată, în timp, prin limbă, etnonimele *valah* și *român*, existența unei conștiințe a originilor, dovedită prin scrierile din perioada medievală, percepția asupra românilor și particularitățile lor față de alte popoare romanice, latinitatea ca formă de modernizare și de occidentalizare a societății noastre.

Cercetător și editor de texte vechi, autorul cunoaște în profunzime importanța surselor originale, pe care le reproduce alături de traducerea lor. În privința acestora, se observă o gradare cronologică, dar și în intensitate, deoarece dovezile devin tot mai concludente și mai variate, odată cu trecerea timpului (secolele XV-XVII). Afirmările despre români și limba lor sunt culese din textele unor personalități culturale, teologice, istorice și politice ale vremii, care fie s-au aflat în contact direct cu autohtonii, fie s-au informat despre aceștia. Fără pretenția de exhaustivitate, numărul și varietatea izvoarelor sunt impresionante, începând cu umaniștii italieni¹ și continuând cu autori sași (p. 246), maghiari (p. 274, 278), germani (p. 252, 257, 259), austrieci (p. 252), polonezi (p. 253, 265), elvețieni (p. 253), francezi (p. 257, 261, 262, 283), spanioli (p. 283), englezi (p. 286), suedezi (p. 286). Atât informațiile transmise de martorii străini aflați efectiv în țările române, cât și cele preluate de către aceștia din cărți sau din diverse relatări sunt valoroase, deoarece îi arată cititorului actual cum ideea romanității românilor se difuzează, fiind acceptată în Europa intelectualilor umaniști, cu două-trei secole înainte de epoca de formare a națiunilor. Textele sunt redactate în latină, dar și în italiană, germană și franceză, fapt ce demonstrează răspândirea lor într-o masă variată de știutori de carte ai vremii. Românii sunt redescoperiți de europeni ca fostă „colonie a romanilor” (p. 256) și ca „militarii de odinioară ai romanilor” (p. 253), care se consideră ei înșiși „adevărați succesori ai romanilor” (p. 262), numindu-se *romani* în limba lor (p. 266), vorbind o „limbă stricată, dar nu mult diferită de latină” (p. 268), idiom „jumătate

---

¹ „[...] peste 50 de autori italieni care s-au referit în secolul al XVI-lea la țările române și la locuitorii lor [...]” (p. 227).

italian, jumătate latin” (p. 262), deși amestecat și cu altele, în sfârșit, o limbă „desprinsă din latină, la fel ca italiana, spaniola și franceza” (p. 274), asemănătoare, prin urmare, cu a galilor și a italicilor (p. 260).

Dintre cele trei argumente recurente în acceptarea românilor ca neam romanic, unul este istoric: cucerirea Daciei de către romani, iar două de ordin lingvistic: latina e „matricea” limbii române (p. 283) și dubla denumire a românofonilor, numiți *români*, de către ei înșiși, cu un termen moștenit din latină, și *valahi*, de către străini, asemenea italienilor, galilor și altor neamuri romanice. Concretețea unor afirmații pe aceste teme nu mai lasă loc de îndoială asupra modului corect în care a fost percepută limba română de autori precum Christian Hartknoch, în 1684: „căci se știe că limba valahă nu e altceva decât latina” (p. 292) sau Johannes Troester, în 1666, care susținea că româna este mai apropiată de latină decât italiana, spaniola și franceza (p. 293).

Delicata problemă a existenței unei conștiințe autohtone a propriei latinități primește o serie de dovezi, dintre care unele sunt absolut tulburătoare: Antonio Bonfini (sec. XV) este impresionat de faptul că românii „luptă nu atât pentru păstrarea neatinsă a vieții, cât a limbii” (p. 208), Giovan Andrea Gromo (sec. XVI) afirmă că românii din Banat și Transilvania „se socotesc urmași ai coloniștilor romani” (p. 224), iar Nicolaus Olahus (sec. XVI) este convins că „Limba lor și a celorlalți români a fost odinioară romană, ca unii care sunt coloni ai romanilor”, așa cum vor susține, mai târziu, cronicarii moldoveni și Dimitrie Cantemir. Astfel de dovezi îl determină pe istoricul Ioan-Aurel Pop să concluzioneze că, pentru români, „Limba este marca supremă a identității” (p. 209).

Reprezentativă prin subiectul abordat, convingătoare prin pertinenta dovezilor, accesibilă prin limbajul folosit și atractivă prin cursivitatea sa, această carte trebuie să circule nu numai pe teritoriul de limbă română, ci și, sub formă de traducere, în instituții de învățământ și de cultură din țări în care clișee mai noi sau mai vechi despre români îi plasează pe aceștia în diverse arii lingvistice, balcanice sau chiar orientale. În următoarele ediții, autorul ar putea dezvolta în sens pozitiv ideea relatinizării (reromanizării) românei în secolele XVIII-XIX (p. 293), ca proces de necesară modernizare și occidentalizare a limbii cu ajutorul latinei, ca limbă de cultură în epocă, a italienei și a francezei, ca limbi neolatine ce făcuseră deja pasul spre universalitate. Cu aceeași ocazie, editorii ar putea înlătura micile erori strecurate atât în textul românesc, cât și în unele pasaje latinești (de exemplu, p. 12, 320) și ar putea înlătura similitudinea dintre paginile 274 și 290. De asemenea, o perspectivă pur lingvistică ar putea aduce clarificări referitoare la unele etimologii în discuție, precum *țigla*, *teglă* (p. 172) sau *grui* (p. 296-297).

Autorul se folosește de citate celebre și de informații care ar trebui să facă parte din cultura oricărui umanist. Până de curând, acestea reprezentau locuri comune, indispensabile culturii generale, dar sunt ignorate astăzi în virtutea unei „inutilități” proclamate a trecutului. Prin urmare, relevanța unei astfel de lucrări în mediul academic sporește, ea devenind un instrument de bază pentru studenți și un *memento* pentru dascăli, un demers argumentat de reaşezare firească a temeiurilor culturale, în contextul modernității actuale. Pentru cititorul contemporan, autorul oferă accesul la surse documentare vechi și recuperează o bibliografie de bază, cu cercetări din perioade considerate azi mai puțin „frecventabile” (interbelică și comunistă). Remarcăm interesul manifestat pentru lucrările lingviștilor în cercetarea istoriei. Dintr-o listă care ar putea fi lărgită, îi amintim pe Carlo Tagliavini, Eugeniu Coșeriu, Haralambie Mihăescu, P.P. Panaitescu, Iancu Fischer, I.I. Russu, Ion Gheție, Marius Sala, Alexandru Niculescu.

Cartea este construită în jurul unei idei. Deși autorul dorea să facă o „pledoarie pentru latinitate”, el depășește intenția inițială, realizând o adevărată apologie a latinității limbii românilor: „Prin urmare, limba noastră este cel mai important izvor istoric viu, aflat la îndemâna tuturor,

mărturisitor al romanității românilor. Prin latinitate ne-am păstrat individualitatea [...] și ne-am legat și re-legat mereu de civilizația occidentală, de unde ne tragem ființa și rolul în această lume” (p. 314).

Este, de asemenea, cartea unei atitudini, pentru că autorul își exprimă nemulțumirea, firească în cazul omului de știință, față de o modernitate adesea incultă, avidă de senzational în detrimentul adevărului dovedit, atrasă de trecut pentru a-l judeca, nu pentru a-l cunoaște, contestatară până la a nega dovezile care constituie suportul raționamentelor logice (cap. *Dacii și romanii*). Chiar și atunci când e animată de intenții bune, ea poate fi supusă erorii, deoarece „patriotismul nu poate ține loc de adevăr” (p. 193). „Romanitatea lumii și, implicit, a românilor nu sunt [...] adevăruri opționale” (p. 331), pentru că romanitatea lor e o „realitate perenă”, în timp ce dacismul este doar „o iluzie de conjunctură” (p. 336).

Este, în sfârșit, cartea unei convingeri: „Dacă decidem să ignorăm cât și ce datorează umanitatea limbii și literaturii latine, atunci înseamnă că ne pregătim de somnul rațiunii [...]” (p. 325). Numai prin dobândirea de cunoștințe se pot face „comparații”, „cumpăniri”, „cântăriri” (p. 327), mai ales într-un subiect de o importanță capitală pentru identitatea noastră (p. 327).

Prin întreaga ei structură, lucrarea este o invitație la reflecție și dovedește că nu trebuie să deplângem lipsa izvoarelor istorice, ci necunoașterea lor.

George Bogdan ȚĂRA

„ANUARIO DE ESTUDIOS FILOLÓGICOS”, XL/2017, UNIVERSIDAD DE EXTREMADURA, CÁCERES, 2017, 237 p.

AEF („Anuario de Estudios Filológicos”) este o revistă anuală pe teme filologice, promovată de Departamentele de Filologie Hispanică și Lingvistică Generală, de Limbi Moderne și Literaturi Comparate, de Filologie Engleză și de Științe ale Antichității din cadrul Universității din Extremadura.

Numărul XL/2017 al AEF conține opt articole (câte unul în engleză și franceză, șase în spaniolă), o contribuție încadrată la *Note și documente*, nouă recenzii, Anexe, Norme de tehnoredactare, Lista evaluatorilor AEF 2015-2017, Procentajul articolelor primite care nu s-au publicat (2012-2017).

Articolul în limba engleză, *Spanish L1 Speakers' and EFL Learners' Available Lexicon*, semnat de Andrés Canga Alonso, analizează cuvintele produse de 265 de elevi care studiază limba engleză în liceu. Este vorba de răspunsurile date cu privire la nouă centre de interes ale unei probe de disponibilitate lexicală, răspunsuri care sunt comparate cu cele obținute de vorbitori nativi de spaniolă de același nivel educativ. Este un studiu descriptiv prin care se verifică dacă există diferențe cantitative în ceea ce privește numărul de cuvinte produse de vorbitorii nativi și cei care învață engleza și se analizează dacă centrele de interes mai mult și mai puțin productive coincid pentru fiecare grup de anchetați.

În articolul *Del Sur al Norte. El trayecto europeo del antillanismo caníbal*, Erla Erlendsdóttir (Universitatea din Islanda) analizează prezența în limbile daneză și islandeză a cuvântului *canibal*. Este vorba de un cuvânt de origine antileză, ajuns în limbile europene prin intermediul limbii spaniole la începutul secolului al XVI-lea. Autoarea urmărește traiectoria acestui cuvânt din

spaniolă (limba vehiculară a majorității cuvintelor amerindiene prehispanice) până la limbile receptoare (italiană, germană, daneză și islandeză), semnalând data și sursa primei atestări. Examinează apoi schimbările formale și semantice pe care le-a înregistrat. Autoarea citează, între alte surse din care s-a documentat, un fragment (pe care îl traduce în limba spaniolă) dintr-o interesantă lucrare de geografie (*Geographia Historica Orientalis*): „De países e islas orientales, incluida la descripción de sus habitantes: o sea, de los turcos, los judíos, los griegos, los egipcios, los indios, los persas, así como la descripción de las costumbres extrañas de otros países, la creencia, la religión, las leyes y diferente comportamiento de la gente” (p. 35). Se presupune că, în Antilele Mici, a trăit un popor indigen canibal, adjectiv pus în relație cu cuvântul *caraiib*, care se folosește ca toponim și nume etnic.

Concluzia privind procesul de încorporare a cuvântului amerindian *canibal* este că acesta se înregistrează în limbile spaniolă și italiană către sfârșitul sec. al XV-lea, în germană este documentat la începutul sec. al XVI-lea, în daneză și islandeză se întâlnește în textele din sec. al XVII-lea. Traectoria europeană pe care a urmat-o acest cuvânt amerindian de la sud la nord a început din Spania, trecând prin Italia, Germania, Danemarca și ajungând în Islanda. În limbile germanice menționate, *canibal* însemna la început ‘popor, oameni’, sens care s-a deplasat apoi către ‘antropofag’, întâlnit în toate limbile menționate în acest articol, cu excepția islandezei. S-a trecut apoi la o extindere mai amplă a sensului: ‘animal care mănâncă din carnea celor din specia sa’, ‘persoană feroce și crudă’, ‘o persoană barbară și imorală’.

Clara Gómez Cortell semnează articolul *Motivos del Más allá griego en Jean y Jean-Pierre Giraudoux*, în care studiază „în două Electre”, cele ale autorilor menționați în titlu, un tip de motive fundamental în aceste opere, și anume relația cu părintele mort, motive care trimit la *lumea de dincolo* din imaginarul grec.

Articolul redactat în limba franceză, *L'importance de l'élément aquatique pour les pèlerins français de Compostelle: Moyen Âge et Époque moderne*, semnat de Ignacio Iñarrea Las Heras, analizează modul în care apare apa în creațiile literare din perioada precizată în Spania și în Franța: pe de o parte, obstacol, „ennemi indomptable” (‘dușman neîmblânzit’) care face călătoria dificilă și periculoasă, barieră geografică, aducătoare de nenorociri, factor climatic sau fluid corporal (ploaie, sudoare, sânge). Pe de altă parte, este sursă de binefaceri naturale (hrană) sau supranaturale (miracole). Apa este urmărită, în același timp, sub puterea civilizatoare sau talentul artistic al omului.

Reflexiones de Juan Cruz Varela sobre la traducción de la Eneida este un articol în care Luis Marcelo Martino analizează reflecțiile autorului argentinian care începe să traducă în spaniolă în 1829 monumentală operă a lui Virgiliu. În 1836 Varela (1794-1839) scrie o scrisoare (*Carta inédita de don Juan C. Varela al Sr. Don Bernardino Rivadavia sobre la manera de traducir los poetas latinos y especialmente a Virgilio*) în care își notează observații despre traducere în general și despre traducerea *Eneidei*, în special. Demne de atenție în această scrisoare extinsă, adresată prietenului său Rivadera (1780-1845), fost președinte argentinian, sunt și însemnările în care autorul ei își exprimă părerea despre câteva versiuni în limbi neolatine ale epopeii (nu insistă pe cele în limba franceză, ci se referă critic la traducerea în castiliană a lui Tomás de Iriarte sau Hernández de Velasco, semnalând fie câte o eroare sau distorsiune traductivă, fie câte o „izbândă” stilistică. Varela aproape că oferă o formulă sintetică pentru traducerea lui Virgiliu: „Un verso, por sonoro y elevado que sea, si no tiene la fluidez, la elegancia y la melodía que distinguen a los de Virgilio, no se parecerá jamás a ellos” (p.103). Din ampla bibliografie a articolului (30 de titluri) reținem două: M. Gaspar, *La condición traductora. Sobre los nuevos protagonistas de la literatura latinoamericana*, Rosario, Beatriz Viterbo, 2014 și M.Á. Vega Cernuda, *Apuntes socioculturales*

de historia de la traducción: del Renacimiento a nuestros días, „Hieronymus Complutensis”, 4-5/1996-1997, p. 71-85.

Un articol extrem de interesant este cel care analizează paremiile populare din Don Quijote: « *A quien cuece y amasa no le hurtes hogaza* » y otras paremias en *El Quijote cervantino*. Corpusul ales de autoare, María Cándida Muñoz Medrano, vizează un studiu contrastiv spaniolă-italiană, cu o atenție specială în ce privește caracteristicile, structura sintactică, prezența proverbelor din opera lui Cervantes în diferite ediții din *Dicționarul academic* (1726, 1780, 1817, 1884, 1925) și corespondențele în limba italiană. Autoarea pornește analiza de la o premisă a celebrului Lázaro Carreter: „la voz diferente de Sancho en la polifonía quijotesca fue el gran desafío en que ha triunfado Cervantes”. Fiecare proverb folosit de ilustrul scriitor spaniol poate fi considerat un microtext independent, popular, spontan, patrimoniu al vorbitorilor din acea epocă. Interesul autoarei este să delimiteze aceste structuri paremiologice de alte expresii, unități frazeologice etc., să detecteze în ce măsură (mai) sunt reprezentative în comunitatea hispanofonă actuală și să realizeze o analiză a lor dintr-o perspectivă contrastivă spaniolă-italiană, pe care o consideră cea mai eficace în didactica paremiilor. Competența frazeologică, fie ea și pasivă, spune autoarea, duce la o mai bună înțelegere a conținuturilor culturale pe care acestea le înglobează. Notează că în prezent, din nefericire, competența paremiologică s-a diminuat, proverbele dispărând din conversația cotidiană. Proverbe reprezentative pentru comunitatea lingvistică hispanofonă, cum ar fi „Ándeme yo caliente y ríase la gente” ‘Eu să fiu bine, chiar de-or râde de mine’, s-au convenționalizat, apărând în titluri de diverse tipuri, îndeosebi în cele din presă. Sunt de interes cele cinci strategii de traducere menționate de autoarea italiancă Stella Tagni într-un studiu din 1988 și corpusul ales spre analiză. Ni se supun atenției judecăți de valoare, aspecte legate de lexic, construcții retorice, timpuri verbale, anomalii sintactice (lipsa articolului: „Cuidados ajenos matan al asno” ‘Câinele moare de drum lung și prostul de grija altuia’, „Buen corazón quebranta mala ventura” ‘Norocul ajută pe cei îndrăzneți’) care sunt de fapt construcții stilistice „en plena vitalidad”, așa cum remarcă Ignacio Bosque.

Ultimul articol, deosebit de interesant ca tematică și abordare originală, este intitulat *Etimología tradicional china. Análisis comparativo con la lengua española en su contexto románico e indoeuropeo* și semnat de M.ª Azucena Penas Ibáñez, care pornește de la cele șase categorii stabilite de Xu Shen (pictograme, ideograme, compuși semantici, compuși semantico-fonetici, extensii etimologice și împrumuturi false) în vederea analizei comparative a pictogramelor „apă”, „câine”, „om” și a echivalentelor lor din limba spaniolă în context romanic și indoeuropean. Principalul obiectiv al acestui studiu contrastiv este detectarea convergențelor și a divergențelor semantico-etimologice care s-ar putea stabili. Autoarea redă scheme indoeuropene, greco-latine, germanice și romanice pentru cuvintele „apă” și „ploaie” pe care le compară cu cele din chineza mandarină. Una dintre concluzii este că, pe măsură ce ne îndreptăm atenția spre originea acestora, atât a caracterelor chinezești cât și a etimologiilor spaniole în context romanic și european, cu atât mai pregnantă este impresia că în inventarul acestor cuvinte se reflectă gândirea înaintașilor și modul lor de a percepe lumea. Acest lucru permite atât o comparație prin divergență între două limbi atât de îndepărtate ca spaniola și chineza, cât și o apropiere între ele, după ce s-a pus în lumină țesătura de convergențe subiacente.

Dintre cele nouă recenzii ale acestui număr al revistei semnalăm un titlu din domeniul lexicologiei, și anume Manuel Casado Velarde, *La innovación léxica en el español actual*, Madrid, Editorial Síntesis, 2015, 207 p., și altul din domeniul gramaticii: María Antonia Martín Zorraquino, *Filología, Gramática, Discurso. Artículos escogidos*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 2014, 296 p., volume recenzate de Pilar Montero Curiel. Este recenzat, de asemenea, un volum

omagial pe care colegii și discipolii i l-au dedicat Profesorului José Manuel González Calvo de la Universitatea din Extremadura. Semnează, în acest volum, nume importante ale lingvisticii și criticii literare spaniole: Ricardo Senabre, Ignacio Bosque, Leonardo Gómez Torrego, Mario García-Page, Carmen Galán, Antonio Salvador, María Isabel López Martínez, José Luis Bernal etc.

Nu lipsesc nici recenziile unor titluri cu tematică literară greco-latină, precum *Así habló Penélope*, de Tino Villanueva, în traducere de Nuria Brufau Alvira, sau *Mitos de la sabiduría femenina entre tradición y subversión. Su recepción en las letras hispánicas*, volum coordonat de Carole Viñals ori *Poesia lúdico-satírica bizantina del siglo XI*, de María Teresa Amado Rodríguez și Begoña Ortega Villaro, Madrid, Cátedra, 2016.

Semnalăm, printre meritele acestei reviste științifice valoroase, prezența ei în numeroase baze de date și portaluri despre indicatori de calitate: SCOPUS, ERIHPlus, LATINDEX, ISOC, DICE, MIAR, CRHUS Plus, CIRC, Dialnet, LLBA, LBO, MLA, PIO, Interclassica, Hispanismo (Instituto Cervantes), Universia: Biblioteca de recursos etc.

Luminița VLEJA

MEȘTEȘUGUL DOFTORIEI. PRIMUL TRATAT ROMÂNESC DE MEDICINĂ, EDIȚIA MANUSCRISELOR ROMÂNEȘTI BAR NR. 933 ȘI 4841, STUDIU FILOLOGIC, STUDIU LINGVISTIC, EDIȚIE, GLOSAR ȘI INDICE DE LIA BRAD CHISACOF, BUCUREȘTI, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, 2017, 1021 p.

Activitatea filologică desfășurată sub egida Academiei Române a dus la apariția, în 2017, a unei foarte importante ediții de text din patrimoniul culturii românești, grație efortului deosebit întreprins de cercetătoarea Lia Brad Chisacof. În calitate de editor, domnia sa devine un detectiv al textului și călătorește în timp pentru a oferi cititorului de la începutul secolului XX o imagine completă, sub raportul conținutului și al limbii, a primului tratat românesc de medicină: *Meșteșugul doftoriei*, ce a supraviețuit până la noi în două manuscrise, identificate ca *Meșteșugul doftoriei*, ms. BAR nr. 933 (MDI), respectiv *Meșteșugul doftoricesc*, ms. BAR nr. 4841 (MDII) – fiecare cu caracteristici morfologice aparte.

Ediția științifică pe care o pune la dispoziție cuprinde: *Studiu filologic* (p. 13-52), *Studiu lingvistic* (p. 53-108), *Notă asupra ediției* (p. 109-111), textul integral *Meșteșugul doftoriei* (p. 113-861), *Glosar*, care încorporează cuvinte din română, greacă, latină, maghiară și turcă (p. 863-897), *Indice general* (p. 899-1000) și o anexă cu *Facsimile* (p. 1001-1018). Monumentala lucrare beneficiază de un *Cuvânt-înainte* semnat de către Acad. Victor Voicu, ce se referă atât la importanța cărții în contextul mișcării iluministe transilvănene, la mijlocul secolului al XVIII-lea, cât și la oportunitatea editării științifice a manuscriselor. Ca profesor de farmacologie, toxicologie și psihofarmacologie clinică, Domnia Sa nu se oprește atât asupra informației de natură lingvistică pe care ar aduce-o analiza acestui text (privind evoluția românei literare, dinamica vocabularului de specialitate, evoluția stilului științific etc.), cât asupra celei legate de practica medicală românească și de receptarea înnoirilor în acest domeniu, notând în final: „Fiind o importantă realizare de filologie și nu numai, el [i.e. un studiu de proporții mult mai mari asupra conținutului științific specific al acestui prim tratat românesc de medicină] va servi atât ca sursă pentru istoria medicinei

românești, cât și ca un prețios reper pentru evoluția farmacologiei și a școlii medicale românești în ansamblu” (p. 7). O atare observație validează, așadar, demersul editorial, dincolo de interesul imediat pe care l-ar manifesta față de text cercetătorii din breasla editoarei Lia Brad Chisacof.

Studiul filologic deschide seria metatextelor editorului, prezentând mai întâi opiniile cercetătorilor (Ion Gheție, Gh. Chivu, N.A. Ursu) în legătură cu datarea textului și paternitatea acestuia. În prima chestiune menționată, editoarea recurge la analiza filigranelor (două dintre ele sunt expuse la p. 1017 și 1018), nuanțând concluziile anterioare ce plasau lucrarea într-o perioadă de până la 1780; astfel, anul 1760 ar corespunde începutului redactării *MDI*, dar „manuscrisele sunt databile până la două sau trei decenii mai târziu, cu mențiunea că *MDII* pare să îl precedă pe *MDI*” (p. 24). Cea de-a doua problemă vizează, de fapt, traducătorul în limba română al textului mai vechi redactat în greacă (și el o traducere după o versiune maghiară a unui text englez de la mijlocul secolului al XVI-lea) și, în al doilea rând, identitatea scribilor care au produs cele două manuscrise. Lia Brad Chisacof respinge soluția mai veche dată de N.A. Ursu (i.e. doctorul Ștefan Vasile Episcopescu, născut în București la 1777 – ca autor al traducerii, neverosimil însă prin prisma datării) și abordează textul ca pe un palimpsest: „Dacă considerăm elementele lexicale ale manuscriselor o arheologie a personalităților sau, presupunând că avem de-a face cu vorbitori nativi de aromână, așa cum ne indică prezența elementelor lexicale din acest dialect, dacă presupunem că refaceam itinerariile lor românești, atunci acestea ar fi cu precădere sudice, eventual cu o ședere în Oltenia, o trecere prin Ardeal și o alta prin Moldova” (p. 25). Având această viziune generală, editoarea își ia în plus drept aliat paleografia (v. și alte argumente, p. 27-28) și stabilește – pe baza identității mâinii din *MDI*, dintr-un manuscris datat 1786 provenit din cancelaria din București și dintr-un manuscris grecesc – că paternitatea lucrării și autoratul primului manuscris trebuie să fie acordate lui Rigas din Velestin – personaj cu o biografie complicată și misterioasă (p. 26). În plus, sunt implicați în producerea *MDII* „copiști profesioniști” (p. 28), a căror identitate nu a fost stabilită. Atragem însă atenția că referirea se face strict la manuscrisele studiate, întrucât, dacă se ține cont de istoria mai lungă a devenirii cărții, „autorul inițial este cel semnat, Ioan Adam, iar cel care a reluat lucrarea, recopiind volumul I (al *MD*, n.n., M.A.) îmbogățindu-l cu multă greacă și selectând remediile, a fost Rigas din Velestin” (p. 51-52). Tot în studiul filologic, editoarea se referă pe larg la sursele textului, problemă complicată, întrucât ceea ce ni se relevă din analiza manuscriselor nu pare a fi o simplă traducere a textului-sursă grecesc, ci o prelucrare a aceluia, cu păstrarea unor secvențe grecești și cu adăugarea a numeroase elemente, cu rezultate ce diferă de la un manuscris la celălalt.

Partea a doua a corpusului metatextual este rezervată studiului lingvistic, în care este analizată amănunțit limba textelor. Acesta se deschide, după cum se obișnuiește, cu studiul grafiei: editoarea realizează un inventar al slovelor chirilice și un inventar al literelor grecești. Acest tablou este completat de precizările făcute în legătură cu valoarea slovelor, demers esențial în vederea desfășurării procesului transcrierii. Totodată, Lia Brad Chisacof pune la dispoziția filologilor distribuția grafemelor chirilice, observații pe marginea semnificațiilor semnelor diacritice și a semnelor de punctuație și ortografie.

Capitolul despre fonetică este amplu; studiul urmărește vocalismul și consonantismul, iar faptele de limbă sunt prezentate și comentate pornind de la numeroase exemple excerptate din cele două manuscrise. Interesante observații sunt făcute în legătură cu adaptarea fonetică a împrumuturilor neologice, cu atât mai mult cu cât acestea apar într-un context specific, .

Capitolul dedicat morfologiei și sintaxei este foarte amplu, complex și bine reprezentat prin exemple ce vizează categoriile gramaticale obișnuite și, respectiv, raporturile de coordonare, de determinare și de subordonare de la nivelul propoziției și al frazei.

Mai puțin bogat este capitolul despre lexicul tratatului; cercetătoarea se oprește numai asupra chestiunii formării cuvintelor (prin derivare cu sufixe și prefixe și prin schimbarea valorii gramaticale), iar posibila temă a straturilor etimologice a lexicului studiat este acoperită printr-o simplă listă de cuvinte (departe de a fi exhaustivă) grupate după origine: e.g., *cuvinte latine moștenite, cuvinte neolatine, cuvinte slave* etc., însoțite fiind de etimonul respectiv, dar fără alte aspecte.

Transcrierea textului este efectuată după modelul interpretativ, autoarea aducând două precizări importante, ce dau măsura corectitudinii demersului filologic: „în stabilirea valorii fonetice a slovelor am ținut seama de datele istoriei limbii române și de cele ale dialectologiei istorice. Datorită specificului textului, în care este implicată limba greacă, utilizată în redactarea mai multor pasaje, dar și pentru a facilita accesul la transcriere pentru cititorii nespecialiști, nu am recurs la diacritice specifice foneticii” (p. 109). Alte aspecte privind transcrierea textului urmează, potrivit descrierii făcute (p. 110-111), regulile obișnuite în filologia românească: în unele situații, transcrierea a ținut seama de normele ortografice de azi, iar „scăpările evidente ale scribilor ce pot fi rectificate tacit de lector au fost marcate prin [*sic*]” (p. 110); a fost aplicată punctuația modernă. Toate aceste explicații în legătură cu intervenția editorului în textul celor două manuscrise arată că filologul rămâne fidel conștiinței sale de cercetător și anticipează interesul pe care publicul l-ar putea avea față de un asemenea text.

Textul propriu-zis se lasă descoperit prin ochii editorului care, în cazul primului manuscris de la baza ediției, așază textul pe două coloane: în partea stângă – textul grecesc din manuscris; în partea dreaptă – coloana cu traducerea în română efectuată de editor. În cazul celui de-al doilea manuscris implicat, dispunerea este simplă, oglindind strict configurația paginii din lucrarea originală, păstrând inclusiv notele marginale ale scriitorilor, glose, în română sau greacă.

Întrucât în text apar numeroase forme vechi, cuvinte dialectale ori termeni neologici din domeniul medicinei, editoarea a creat un *Glosar* de cuvinte, în care, însă, nu toate intrările își află explicații; parțial, acest „neajuns” este rezolvat prin selectarea din textul propriu-zis a câte unui determinant pentru cuvântul respectiv – e.g., „*abătătură*, s.f. (~ *din drum*)” (p. 863) –, care ușurează ajungerea la sensul cuvântului; alteori, cuvântul rămâne fără explicație – e.g. „*asar*, s.n. (bot.)” (p. 863). *Glosarul* cuprinde câte o secțiune pentru cuvintele grecești, pentru cuvintele, denumirile și titlurile latinești, pentru cele turcești, pentru cele maghiare și, în sfârșit, pentru cuvintele și expresiile italiene – însoțite de explicațiile date lor marginal, în manuscrise.

În sfârșit, efortul editorial se încheie cu indicele general, exhaustiv, care înregistrează, de obicei, toate ocurențele, dar, în cazul celor „foarte frecvente [,] li se menționează doar primele ocurențe” (p. 899, nota). Este un instrument de lucru a cărui importanță pentru istoricul limbii este de prisos să mai fie amintită.

Desigur că filologul ce receptează această ediție a *Meșteșugului doftoriei* și-ar fi dorit ca aceasta să conțină toate facsimilele manuscriselor, pentru a înțelege mai bine complexitatea lucrării, finețea caligrafiei etc. Având în vedere, însă, volumul acestor manuscrise, un atare demers ar fi fost prea costisitor. Credem că cele câteva pagini oferite în variantă fotocopiată pot satisface curiozitatea cititorului.

Ediția de față a cărții *Meșteșugul doftoriei. Primul tratat românesc de medicină* reprezintă, prin prisma conținutului textului, un câștig atât pentru științele limbii, cât și pentru reprezentanții altor științe. Din punctul de vedere al celui care urmărește tehnica editării, ediția elaborată de dna Lia Brad Chisacof este un valoros punct de reper în știința textului.

Mădălina ARDELEAN

Privită strict din perspectivă lingvistică, chestiunea *numelui* pare că poate fi rezolvată relativ simplu, prin apelul la sensul etimologic și prin analiza modului de formare, a structurii sale morfologice. Este aceasta abordarea pe care publicul larg crede că o întâlnește în foarte utile și interesante dicționare onomastice, precum cel al lui Nicole A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei, 1963, ori cel al lui Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973. Asemenea dicționare se întemeiază pe cercetări care pleacă de la premisa că un *nume există și se manifestă ca element într-o relație cvadripartită:* (1) cel care dă nume, (2) nume, (3) cel numit (lucru sau individ) și (4) cel care folosește numele în relație cu cel care-l poartă; și că *această relație este condiționată de contexte istorice și culturale întotdeauna complexe.* Folosind terminologia lui C.S. Peirce, acest „indice convențional” care este *numele* poate și trebuie privit nu doar ca desemnând un anumit individ/un lucru, recunoscut ca atare de utilizatorii lui, ci și ca indicator a ceea ce ține de cel care numește (1), ca potențial element ce acționează asupra ființei celui numit (3), precum și asupra utilizatorului din afară (4). Numele decupează ceva din natura umană și se integrează în șabloane culturale în moduri care au fost investigate pe temeuri teoretice și din perspective variate: istorice, sociolingvistice, mentalitare, filozofice etc. Acest tip de demers este recognoscibil și în activitatea de cercetare antroponomastică desfășurată de Daiana Felecan, care analizează specificitățile antroponimelor românești, fie că vorbim de aspecte pozitive sau de metehne, care într-un final, pot fi surse de umor, ironie, dar și oglinzi ale umanității.

Volumul de față al lingvistei Daiana Felecan, *Pragmatica numelui și a numirii neconvenționale: de la paradigme teoretice la practici discursive* , reunește o serie de texte „fie apărute în diferite publicații în limba română sau în limba engleză, fie aflate sub tipar, [ce] reprezintă versiuni revizuite (modificate/adăugite) ale formei inițiale a textelor” (p. 9); strângerea lor laolaltă este motivată de proiectul de cercetare în tema căruia se înscriu, intitulat *Unconventional Romanian Anthroponyms in European Context: Formation Pattern and Discursive Function* (2011-2014). Cercetarea care stă la baza cărții se construiește prin interferența permanentă a științelor din sfera limbii cu disciplinele socio-umane, aspect semnalat la începutul fiecărui capitol și subcapitol. Astfel, psiholingvistica, sociolingvistica, etnolingvistica, filosofia limbajului, pragmalingvistica, semantica, stilistica se unesc și se complinesc într-un proces de analiză a *antroponimelor neconvenționale* care, dincolo de teoretizarea pe larg a unui concept lingvistic lăsat pe un plan secund până la momentul respectiv, primește și o valență secundară deloc de neglijat, și anume reliefaarea unor atitudini, comportamente și tendințe ale românilor, care se actualizează în actul denominației sub un spectru inedit: „numele neconvențional funcționează ca un semn iconic, având menirea de «a fotografia» un anumit tip de comportament al titularului” (p. 19).

Cartea ilustrează faptul că „[r]ealitatea comportamentală extralingvistică este încapsulată într-un nume printr-un proces de selecție (din totalitatea resurselor limbii) a corespondentelor lingvistice care «traduc» cel mai potrivit niște caracteristici reprezentative pentru tipul uman respectiv” (p. 100), înfățișând un frumos joc de-a râsu’-plânsu’ trecut prin filtrele lingvisticii și născut din resursele pe care lumea contemporană le pune sub ochii noștri.

Pornind de la un motto cu un caracter (aparent) general, dar cât se poate de sugestiv, „Totul este nume...” (p. 13), care constituie un preambul în subiectul propus de lucrare, și restrângând ușor culoarul la „[m]odalități verbale de numire, între «ortodoxie» și «erezie»” (p. 15), autoarea începe să structureze cadrul teoretic în care este ancorată problematica antroponimelor neconvenționale și utilizarea lor reală în spațiul public românesc, într-un segment introductiv al cărții, intitulat *Prolegomena la o altfel de numire. Actul denominării, între convențional și neconvențional* (p. 13-25).

Urmărind reperele fixate încă din titlu, *de la paradigme teoretice la practici discursive*, vom face o incursiune în arhitectura lucrării pentru a vedea formula lingvistică pe baza căreia se compun antroponimele neconvenționale, dar și punerea lor în scenă la nivel discursiv în realitatea contemporană.

Capitolul întâi al volumului, *Despre funcția numitoare a limbajului* (p. 27-99), reunește cinci studii ce funcționează foarte bine și ca apariții autonome în circuitul științific (fiecare urmărește un aspect și se încheie cu concluzii punctuale și generale valide), dar se înțeleg mai bine ca părți ale unui demers minuțios de investigare a aceluiași fenomen complex. Autoarea se oprește aici asupra aspectelor teoretice ce țin de delimitarea tiparelor de construcție și de actualizarea la nivel discursiv a antroponimelor neconvenționale în limba română. De asemenea, realizează o schiță care operează o antiteză între antroponimele convenționale și antroponimele neconvenționale în virtutea contextelor și condițiilor de factură diferită în care iau naștere (dimensiunea „sacră”, respectiv dimensiunea „profană” cu care sunt investite); se poate, totuși, observa interșanjabilitatea și întrepătrunderea acestora prin „derapaje ale neconvenționalului în convențional” (p. 21), precum și prin dinamica permanentă a acestora în toate sectoarele societății. Ultimul subcapitol al acestei prime părți, intitulat *Antroponimia formelor de numire neconvenționale – perspectivă lingvistică și culturală*, accentuează fuziunea dintre lingvistică, antroponimia ca disciplină specifică și tiparele culturale pe care le încorporează. În aceste condiții, antroponimele neconvenționale pot fi privite ca vehicule adaptate realităților psihosociale pe care le transportă, dar și ca surse generatoare de ironie, umor, dar și de frustrare pe alocuri. În acest sens este ilustrativă și selecția antroponimelor neconvenționale din spațiul public românesc prin utilizarea unor publicații din media românească a ultimilor ani, întrucât „[a]ntroponimia neconvențională [...] a suscitat, în ultimii ani, interesul mediei românești, fiind adesea evaluată în cheie pamfletară” (p. 100), pentru a face față unor concursuri de împerejurări deloc agreabile care, dacă nu pot fi eradicate, cel puțin pot fi satirizate, iar numele sunt colportorii ideali pentru asta.

Alte cinci studii sunt cuprinse în capitolul al doilea al lucrării, *Produsele discursive ale denominării personale neconvenționale: între antroponime de iure și antroponime de facto* (p. 119-265), unde sunt discutate condițiile în care apelativele neconvenționale iau naștere și condițiile în care acestea se încetățenesc în limbă, putând fi vorba de antroponime justificate de funcționarea internă a limbii române sau de forme denominative explicabile prin apelul la modele. În această direcție sunt analizate apelativele neconvenționale din spațiul public românesc contemporan, care urmăresc tipare de construcție latinești și englezești. În ceea ce privește antroponimele pseudo-latinești, utilizate pentru a reliefa anumite tipare sociale („Mallus Homo Retardus”; „Plagiatorus”), latina constituie o matrice de formare, astfel, „având la bază aceeași intenție de *ridiculizare* și de *sanționare* a unor tipuri de comportamente umane resimțite ca excesive de către contemporani, unele apelative neconvenționale actuale se construiesc copiind structural tiparul latin” (p. 131). Dacă în cazul antroponimelor care imită structuri latinești este vorba despre utilizarea unor tipare clasice pentru a reda realități moderne, în formarea antroponimelor după tipare englezești este vorba de tendințe actuale, vizibile în toate compartimentele societății, inclusiv în actul denominării.

Tot aici este evidențiat felul în care elementele de *balcanism* se concretizează în utilizarea antroponimelor în societatea românească, cu predilecție pe scena politică (dar fără a exclude celelalte sectoare); pe lângă dinamismul de care este caracterizată, scena politică mai constituie și o sursă inepuizabilă de antroponime, deoarece schimbarea trebuie numită într-un fel sau altul, iar numele oficiale nu pot acoperi semantic varietatea de implicații care se doresc a fi redate.

Capitolul al treilea, *Pentru că și pisicile trebuiau să poarte un nume...* (p. 267-300), înregistrează o schimbare de paradigmă, în sensul că autoarea mută centrul de interes din zona antroponimelor către cea a zoonimelor (din sfera largă a zoonimiei, autoarea se oprește asupra actului de numire a pisicilor). Această trecere comportă o probabilă motivație de ordin afectiv: „[c]onstituind o prezență însemnată în spațiul uman utilitar și/sau afectiv, animalul de companie este supus, în vederea posibilității de a fi apelat, *procesului de numire*” (p. 268). Și aici, dincolo de paradigmele teoretice, este interesant de urmărit ce spune procesul numirii cu precădere despre numitori. În concluziile acestui proces transpare următorul raport: „[n]umele pisicii de companie este rezultatul unei relații afective instituite între proprietar și animalul respectiv. Acest produs nominal reflectă o exteriorizare verbală subiectivă a nominatorului” (p. 294). Ca în cazul antroponimelor, și numele pisicilor depozitează informații de natură extralingvistică în strânsă legătură cu factori de natură socială și psihologică. De asemenea, tot mostre de cultură sunt și numele date pisicilor, întrucât ele sunt purtătoare de sensuri, semnificații și motivații care funcționează oarecum similar cu cele ale antroponimelor. Ideea este excelent subliniată de Ioana Vintilă-Rădulescu, în *Cuvântul-înainte* al cărții: „Dimensiunea ludică a studiului Daianei Felecan este cel mai evidentă în appendicele intitulat intertextual à la Marin Sorescu și dedicat unora dintre cele mai bune prietene ale omului (și ale autoarei), pisicile, «antroponimizate» de cei cărora le servesc drept animale de companie. N-am putut să nu-mi amintesc de motanul meu pe care copiii îl numiseră *Pisile* (poate după *Vasile*) și căruia unul dintre bunici îi reetimologizase numele în forma sufixată, mai clar motivată, *Pisilă*” (p. 8).

Prin modul în care autoarea vehiculează conceptele teoretice și o impresionantă bibliografie de onomastică românească și străină, consacrată ori de curând apărută în orizontul cercetătorului, volumul de față se adresează în primul rând unui cititor care deține o bună experiență legată de disciplinele lingvistice. Onomastica (în acest caz, antroponimia și zoonimia) este, însă, oricând un domeniu de interes pentru publicul larg, iar acest lucru, coroborat cu faptul că autoarea oferă o cheie de lectură care permite receptarea textului din perspectiva elementelor de cultură și civilizație, asigură lucrării șansa de a fi citită cu plăcere și câștig intelectual și de către cineva străin de câmpul lingvisticii.

Diana SABĂU